

Pionerserien – Søren Mühlhausen

Søren Mühlhausen – aktiv formidler af musikterapi i specialpædagogikken

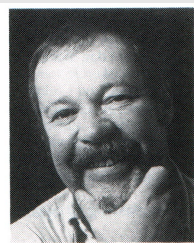
Elizabeth Schwartz

Fysioterapeut, musiker, medlem af bestyrelsen i DFMT

Kontakt: elizabeth.mail@gmail.com

Søren Mühlhausen

Søren Mühlhausen blev i 1953 uddannet klarinettist hos Ib Eriksen, Radiosymfoniorkestret. Herefter aktiv jazzmusiker. Også beskæftiget som kameraassistent i Danmarks Radio og instruktørassistent i Nordisk Film. I midten af 1960'erne blev Søren færdig som lærer fra seminarieret, hvorefter han blev engageret inden for åndssvageforsorgen. I 1971 tiltrådte han skoleinspektørjobbet på Frihedsvejens Skole i Køge, en skole for børn med generelle indlæringsvanskeligheder. I samme periode begyndte Søren at skrive musicals og børnemusik.

Søren Mühlhausen

I 1969 var Søren en af stifterne af Dansk Forbund for Musikterapi, hvor han var aktiv dels som formand, dels som redaktør af forbundets faglige tidsskrift, Musik og Terapi, og ikke mindst været instruktør og inspirator på mange af forbundets ugekurser. Søren har holdt foredrag om musikterapi på forskellige lærerseminarier, konservatorier og universiteter i Norden. I 1985 tog han en videreuddannelse som audiologopæd. Søren spiller desuden saxofon, kontrabas og piano – har spillet i et antal jazzorkestre.

At bevæge sig som musiker og lærer over i et musikterapeutisk virke

Det er interessant, hvorledes Søren Mühlhausen, som musiker og lærer, i 1960'erne bevægede sig i den musikterapeutiske retning – begyndelsen til hans omfattende og rige virke inden for musikterapien i Danmark. I praktik som lærerstuderende på en såkaldt eksternatskole i Skive fik han sine

første musikerfaringer med elever. Sammen med Sven Nyborg, en lærer på skolen, udgav Søren en sangbog, 'Billedsangbogen', - en sangbog efter princippet at bruge billeder i stedet for tekster, således at elever med læseproblemer kan huske teksten til sangene via billeder. Det var nye ideer: at komme mennesker med specielle problemer i møde og søge at hjælpe dem via kompensationer for deres problemer.

Som nyuddannet lærer fik Søren ansættelse på institutionen Resenlund ved Skive, en døgninstitution for voksne åndssvage. Det var den først oprettede lærerstilling på stedet og dermed et signal om nye tilbud til denne gruppe mennesker: tilbud om undervisning i voksenalder. Og hvordan kom musikken så ind på institutionen? Søren tog simpelthen Politikens Lystige Viser, begyndte at synge og spille med beboerne. Og det var som at åbne for en sluse: det viste sig at være en katalysator for mange ukendte sider hos beboerne. Med et åbenbareres, at nogle kunne et utal af vers af viser fra en kabaret eller film og mange havde instrumentale færdigheder fra at have spillet på musikinstrumenter i barndomshjemmet. Instrumenter kom i brug – også fra Orff-instrumentariet – og efterhånden kunne der spilles sammen i et lille orkester. Med Orff-instrumenterne begyndte Søren at se en direkte vej til at kunne udbygge sprog- og matematikundervisningen.

Situationen var speciel – og taknemmelig: disse mennesker kunne pludselig bruge sig selv, få større livsmod og kunne komme til udtryk. Denne nye indfaldsvinkel skabte røre og også modvind. Men der skabtes et musikalsk miljø på institutionen baseret på den forståelse, at musikken eksisterer i forvejen, at der skal lukkes op for den og at den skal have mulighed for at trives og udbygges. Orkestret spillede ved forskellige lejligheder på institutionen. Endvidere kom et samarbejde og en udveksling i stand med en

anden nordjysk døgninstitution, Vodskov, med lærer Frode Bavnild, en anden pioner inden for musikterapi i Danmark, og beboere derfra. Der blev spillet hos hinanden og lært af hinanden.

I 1977 blev Søren Mühlhausens sangbog, Sørens Sange, udgivet. En utrolig dejlig børnesangbog, der med tiden er blevet kendt i hele Norden. Sangene blev indspillet med Trille som sanger og siden genudgivet med yderligere vokal, Birkerød Privatskoles kor.

De 14 sange i sangbogen blev til gennem nogle år. De blev skrevet i forbindelse med undervisning i 2. skoleår på en specialskele. Forskellige undervisningsemner har været udgangspunkt for sangenes indhold. Sangene er henvendt til børn med generelle indlæringsvanskeligheder i alderen 7 til 11 år. Emneområderne kunne dog godt passe til et betydeligt større aldersudsnit og være lige så gyldige og relevante for børn i almindelige børnehaver og skoler. Sangene omhandler begreber, og ideen er, at sangen, legen, spillet om jeg, du, vi, I, os, de andre, allesammen er fremtrædende elementer, og der opstår en klarere jeg-bevidsthed i forhold til de berørte begreber.

Man kan sige at sangene er her-og-nu-sange: gør det, mens du synger det! Kravet til nu-sangen er, at den følger situationen – og situationen kan være en anden i morgen. Det betyder, at sangen skal være en kendt og tryk struktur, der kan danne rammen om nye aktiviteter, nye tekster, nye oplevelser.

Rie Wiium, fysioterapeut:

Sange, jeg har brugt meget og fortsat bruger: 'Jeg har en hest' og 'Kom, vi rejser os op'. Musikken er fantastisk.

Tekst og musik er et hele omkring de handlinger, vi foretager sammen.

Sangene er lavet til børn med udviklingshæmning ud fra en dyb forståelse af børnene og deres verden.

Kom, vi rejser os op

REGGAE/BEAT

CA9 C6/g Em7 A9 Dm7 A+9b
 Kom, vi rejser os op. Kom, vi rejser os op. sådan gør vi, sådan
 Dm7 A+9b Dm7 A+9b Dm7 G6
 gør vi strækker armene op, strækker armene op sådan
 CA9 C6/g CA9 C6/g F6
 gør vi. sådan gør vi. Vi tar armene ned i-
 Bb9 Em7 A9
 -gen. Og så klapper vi 1-2-3
 Dm7 A+9b Dm7 A+9b Dm7
 klapper igen klapper igen 1-2-3-4-
 G13 Db9

5.

Johan Andersen, specialskolelærer:

- Sørenes Sange er gode rammesættere og giver tryghed i aktiviteten.
- Sørenes Sange giver et godt udgangspunkt for læring.
- I Sørenes Sange er der unik sammenhæng mellem melodi, klang, tekst og aktivitet.
- Sørenes Sange sætter nænsomt fokus på barnet.
- Sørenes Sange er slidstærke.

Det rytmiske element i sangene er væsentligt. I stedet for være bundet af 'hvad der er såkaldt børnemusik', hvad der er det 'rigtige' for børn i en pædagogisk situation, har Søren villet forfølge den vigtige forbindelse mellem motorik og rytme, et område der må erkendes som et bredt menneskeligt perceptionsfelt. Ved at udfolde os motorisk til noget rytmisk kan vi blandt andet lære af hinanden. 'Lære-af-hinanden'-situationen kræver en gensidig tilpasningsydelse: pædagogen/terapeuten skal søge en forståelse for elevens situation i nuet - først da vil situationen blive levende og være befordrende for nye handlemuligheder.

I sangbogens materiale findes der ikke anvisninger i specielle metoder eller terapiformer. Hensigten er, at man selv, med det rytmiske element som basis, tilegner sig færdigheder i retning af fleksibilitet og improvisation i forhold til den musikalske situation, man er involveret i. Med færdigheder menes: at kunne reagere spontant i en situation ved hjælp af musikalske udtryksmidler. Det lyder måske paradoksalt for nogle: at skulle lære sig selv spontanitet. Dette syns-

punkt flytter en betydelig del af "opmærksomhedsfeltet" hen mod pædagogen eller terapeuten, der må opfatte sig selv som en dynamisk faktor, et levende menneske i den terapeutiske forbindelse.

I bogen er der til hver sang angivet trommeøvelser, klaverøvelser og til slut findes sangene med lette becifringer.

Trommeøvelserne tager udgangspunkt i grovmotorikken, i hele kroppen. Hænderne, der slår på trommen, opfattes som den del af kroppen, der overfører rytmen til kroppen som helhed - og rytmen så at sige oplagres i kroppen.

Klaverøvelserne har til formål at frigøre opmærksomhed til fordel for de situationer, der foregår i det rum, man arbejder i - så man i højere grad kan reagere musikalsk simultant her og nu - ændre tempo, rytme, dynamik - efter de børn, man arbejder med. Klaverøvelserne kan danne grundlag for at synge egne tekster. Det er ikke hensigten at lære de 14 sange, men derimod at kunne lave dem om, svarende til den situation, man selv er i, og de børn, der arbejdes med.

Ida Mette Holm, musikpædagog, musikterapeut og lærer:

På Vestervangskolen i Glostrup har vi fællessang for indskolingen én gang om ugen. Vi starter her fast med en bearbejdelse af Søren navnesang "Godmorgen, goddag". Da vi bruger sangen kl. 12 synger vi "Velkommen, goddag, det er tirsdag i dag, mon du har leget godt (i frikvarteret lige før) - og lært noget flot..."

I stedet for enkeltnavne synger vi: Her er yngstegruppen og i-klassen, og her er 0.a og 0.b og voksne med, og her er 1.a og 1.b og 2.a og b ... Vi sidder her og synger en fællessang! ... Hver klasse sidder sammen med deres lærer på gulvet og rækker hænderne op når deres klasse bliver nævnt. Sangen er uopslidelig og rigtig god til at danne sig overblik over klasserne, og børnene oplever at de selv bliver nævnt.

I min klasse, som er en almindelig 1.kl. synger vi ofte: "Kom vi rejser os op" når børnene trænger til at rejse sig og hoppe lidt og strække sig. Somme tider bruger jeg den til overgang til en anden aktivitet og somme tider bare til en pause i en stillesiddende time. Det lille element af "hvad finder hun nu på?" gør børnene opmærksomme og nysgerrige samtidig med at de mærker at det er rart at røre sig til sangen. Vi synger den uden akkompagnement, mens vi gør tingene, og det fungerer rigtig godt, selvom jeg også mægtig godt kan lide den med klaver til.

'En kastaniemand' er også fast på vores repertoire om efteråret. Børnene elsker at få lov til at synge "en tissemand" og "ba-baba-ba-babababababa"!

Jeg elsker også mange af de andre sange og har i årenes løb brugt flere i andre sammenhænge, men det er disse sange jeg bruger mest lige nu.

Uddrag fra et interview med Søren Mühlhausen i tidsskriftet Modspil i 1983, et temanummer om musikterapi

Giv en kort beskrivelse af den musikterapeutiske metode set ud fra målgruppen, børn på en specialskole, og den daglige kontekst at være i.

Elever på en specialskole skaber umiddelbart et helt specielt sprogligt miljø. På dette område kan musikterapien i nogen

grad støtte en kommunikationsudvikling og måske endda genmotivere til at læse og opleve. Som arbejdsmetode anvender jeg musikterapi for eksempel i forbindelse med motoriske og perceptuelle træningsprogrammer, hvor musikken er en strukturerende faktor i aktivitetens forløb, i intensitet, spænding og afspænding. Efter at have arbejdet et par år fik jeg kontakt med elever, der ud over at udvise tegn på svære hjerneskader bar præg af institutionspsykose og

som sådan var opgivet behandlingsmæssigt. Jeg organiserede nogle enetimer, hvor jeg uden at bruge talt sprog kunne opleve en dialog, for eksempel en ekkoleg på klaver og trommer. Dialogen blev efter nogen tids forløb til opbygning af et mellem os privat sprog, der var i stand til at formidle endda meget nuancerede udtryk. Først på det tidspunkt blev jeg opmærksom på begrebet musikterapi – indtil da for mig kun kendt i receptive former, det vil sige behandlingsformer hvor klienten bliver sat i en 'lytten til musik'-situation. I mit nuværende arbejde med generelt psykisk udviklingshæmmede børn kan man opdele mit arbejde i 3 former:

- En overvejende specialpædagogisk form, der baserer sig på en pædagogisk beskrivelsesmåde
- En socialterapeutisk eller musikalsk samværsform, der baserer sig på en psykiatrisk beskrivelsesmåde
- En psykoterapeutisk form, der i sin egenskab af at være non-verbal er et alternativ til andre psykoterapeutiske former

Giv en karakteristik af den musik, der opstår/ anvendes i musikterapiforløb? Genre? Hvad bestemmer musikken?

Jeg tror ikke på en 'objektiv' terapeutisk musik, en musik der er konstrueret med henblik på terapeutiske mål. Ej heller på en musik specielt indrettet på enkelthed i anvendelse af elementer for eksempel til børn. Man kan skrive musik eller improvisere musik, hvor der lægges særlig vægt på en stemning, et bevægelsesforløb.

Der må være en musikalsk 'holdning' til stede: at man viser i hvilke genrer, man som formidler er mest fleksibel og har rigelig med udtryksmidler. Dette kan være basis

for et musikmiljø. Herudover må der ligge et krav om at optage og bruge de musikalske impulser, der opstår i sammenspil og af de musikalske oplevelser, barnet modtager hjemme.

Hvordan integreres musik i en specialpædagogisk referenceramme?

Jeg opfatter ikke specialpædagogikken som et suverænt område, men som en del af pædagogikken. Musikterapi kan fremstå som en kompensatorisk form for pædagogik, hvor de enkelte fag er integrerede og hvor enhver form for individuel undervisningsplanlægning kan indgå. Jeg mener, det er vigtigt at placere musikterapi i en pædagogisk sammenhæng. Således kan alle – gennem folkeskoleforløbet – få berøring med dette område.

Kilde: Pedersen, I.N. og Scheiby, B.B. (1983) Interview med Søren Mühlhausen. *Modspil* 5(21): 32-33.

Sørens Sange: en musikterapeutisk ressource inden for det pædagogiske område

Søren Mühlhausen skriver i det følgende uddrag fra en artikel om og med sangene i et temanummer, *Pædagogik – Terapi*, af BUKS, Børne- og UngdomsKulturSammenlutningen, i 1987:

Hver sang har et sigte, et emne, der også kan behandles i andre situationer end den musikalske. Det er således muligt at fremme målsætninger på områder som

1. Motorisk udvikling
2. Perceptuel udvikling
3. Sprogudvikling
4. Social udvikling

Når sangen er skrevet, anvendes den i første række i forbindelse med den situation, den tager sigte på. Men ofte bliver

den senere bragt frem og kan så optræde i flere situationer. Alle sange lader sig vanskeligt kategorisere inden for de fire områder - ligesom man vil have vanskeligt ved at forestille sig andre undervisningssituationer byggende på ét afgrænset område ad gangen. Inddelingen af området i fire dele er kun til for at belyse problemstillingen, der opstår af at op- og nedprioritere delområderne i forhold til hinanden.

Undervisningssituationer med vægt på eller under hensyn til:

MOTORISK OMRÅDE

- Træning af motoriske delfunktioner, stående, siddende, liggende og i bevægelsesmønstre, balance- og koordinationsøvelser. Øvelser med 'små redskaber', små og store bolde, små og store musikinstrumenter. Finmotoriske områder som taleorganer, ansigtsmuskulatur, hænder/fingre.
- Relationer til undervisningsemner eller projekter, der indebærer færdigheder af motorisk art.
- Relationer til de motoriske aspekter i 'tegn til tale'.

PERCEPTUELT OMRÅDE

- Relationer til de auditive områder: rum- og retningsopfattelse, figur/grundopfattelse, auditiv/ dynamisk opfattelse, opfattelse af auditiv form (sekvensopfattelse), auditiv hukommelse, harmoni/ disharmoni (auditiv spænding/ afspænding, hånd-/ ørekoordination. Interaktion med andre sansemodaliteter.
- Relationer til undervisningsemner eller projekter, der indebærer perceptuelle aspekter (kinæstetiske, taktile, spatiale eller vestibulære områder).

Relationer til det spatiale område: kropsoptagelse, identifikation af sig selv og andre, abstraktion af krop. Identifikation af rumlig sekvens i faste former (formation af række, kredsløb, kæde, to-og-to, over for hinanden, ved siden af hinanden, bag hinanden o.s.v.). Identifikation af rumlig sekvens i fri form (dans og bevægelse). Identifikation af lydkildes placering i rum og lyds bevægelse i rum.

- Relationer til det taktile område: taktile sansekvaliteter som kilden/smerte, koldt/varmt, stofflige kvaliteter som blød/ru, blød/hård, ulden/glat o.s.v.
- Relationer til det kinæstetiske område: kropsoptagelse koordinering af bevægelser, opfattelser af kroppens bagside, kontrol af langsom bevægelse
- Relationer til det visuelle område: figur/grundopfattelse, opfattelse af visuel sekvens (orden, mønster, ligevægt), visuel formopfattelse, hånd-øje-koordination, visuel perception af bevægelse, visuel opfattelse af sammenhænge mellem lyd og klangligt materiale.

SPROGLIGT OMRÅDE

- Ekspressivt: sproglyd efter fonetiske principper. Morfologi. Syntaks og semantik. Det artikulatoriske fonetiske område. Distinktive træk, prosodiske træk. Tegn til tale.
- Impressivt: sprogforståelse, hukommelsesspændvidde. Tegn til tale.
- Sproglige vanskeligheder i forbindelse med høretab.

- Sproglige vanskeligheder i forbindelse med organiske og funktionelle stemmelidelser.

konflikter, angstforhold i forbindelse med skole, hjem, fritidshjem og samfundets øvrige institutioner.

SOCIALT OMRÅDE

- Selvrealisering. Emotionel aktivitet, opfattelse af egne følelsesmæssige reaktioner i forhold til andres.
- Mulighed for udvælgelse af impresivt sprog, anvendelse af en musikalsk sprogkode.
- Læring af sociale strukturer, social perception. Forståelse af andre sociale miljøers indretning.
- Forståelse eller bevidsthed om gruppens emotionelle klima. Fastholdelse af den fællessproglige kode (barn/voksensprog)
- Sikring af at situationerne er kontekstbestemte – det er et vigtigt kriterium for sammenhængen mellem observation-undervisning og evaluering.

SANGENES SPROG – SPROGET I SANGENE

Den daglige brug af sangen som tekstlig ramme – dét at skrive sange indebærer dog ikke for mit vedkommende, at jeg finder et princip for skrive sange og derefter skriver løs. Man kan derimod tale om en vekselvirkning, hvor processen ser således ud:

1. Jeg oplever, at elementer i en sang, jeg har skrevet, har en bestemt virkning eller mulighed i forhold til de børn, jeg arbejder med.
2. Jeg oplever, at forholdet har relationer til et fænomen, en teori – for eksempel formuleret i en bog.
3. Teorien giver en form for bekræftelse og måske inspiration i forhold til fænomenets opstillede systematik.

Kilde: Mühlhausen, S. (1987) Musikterapi i en specialpædagogisk referensramme. *BUKS* 7: 57-96.

ØVRIGE ANVENDELSESFORMER OG ORGANISATIONSMULIGHEDER:

- Sangene kan i dagsforløbet i øvrigt indgå i følgende situationer (indgå som planlagt aktivitet i følgende anvendelsesformer):
- Som lejlighedssang, morgensang, indtruffet begivenhed. Som støtte for strukturering af skoledagen i forhold til døgnet.
- Som sproglig/musikalsk ingrediens i andre undervisningsemner eller projekter.
- Som ramme om gruppens 'klima'. Bearbejdning af emotionelle forhold,

Herfra og til ...

Søren Mühlhausen har som person, musiker, lærer og specialpædagog - og i høj grad i hans aftryk i form af digtning og komposition af en unik samling sange, Søren Sange, – givet nyt perspektiv til det pædagogiske arbejdsområde, har aktivt indført musikterapi i det specialpædagogiske område i Danmark.

For at dimensionere lidt ud over den danske grænse, skal det nævnes, at Søren Sange står anført i 2005-listen over aktuelt nodemateriale og metodisk materiale til masterstudiet i musikterapi ved Høgskulen i Sogn og Fjordane i Norge.

Søren har yderligere komponeret en stor mængde sange. En udgivelse af disse eksisterer endnu ikke – først når disse forhold bentlyg udgives, er billedet af alle Sørens kompositioner komplet.

Dorte Bergholt Hviid, musikerapeut:

Jeg har særligt benyttet sangen: “Er Henrik kommet” til børn og udviklingshæmmede voksne i alle aldre. Det er en vældig god sang, at starte “samspil” med, også i forhold til de svagest fungerende.

Endvidere er Sørens sange benyttet på flere specialskoler i Danmark. Således kender mange børn allerede sangene på forhånd.

Sangen: “Er Henrik kommet” er god at benytte til opstart af aktivitet, fordi melodi, tekst og bevægelse/handling følger og understøtter hinanden meget nøje. Det skaber en tydelighed for barnet og der dannes umiddelbart mening med bevægelsen eller aktiviteten. Formen i Sørens sange er oftest enkel med et vers og omkvæd. Det er let at synge sangene. I det foreslåede akkompagnement, er der altid et inspirerende jazz’et akkompagnement eller flotte akkordklange.

Sørens sange er særligt velegnede, når man arbejder med børn, både velfungerende for eksempel i indskoling, og svagt fungerende børn på specialskolerne, blandt andet fordi man let kan graduere aktiviteterne og udførelsen af sangene.

Litteratur og kildemateriale

- Mühlhausen, S. (1977) *Sørens Sange*. Køge: Søren Mühlhausen Kursusmaterialer.
- Mühlhausen, S. (1977) *Trille synger Sørens Sange*, [musikoptagelse (kassettebånd)] / musik, tekst og arrangement: Søren Mühlhausen; Trille med Buki Yamaz. Abra Cadabra.
- Pedersen, I.N. og Scheiby, B.B. (1983) Interview med Søren Mühlhausen. *Modspil* 5(21): 32-33.
- Mühlhausen, S. (1987) Musikterapi i en specialpædagogisk referensramme. *BUKS* 7: 57-96.
- (1988) Personalia-udklip fra Jyllandsposten om Søren Mühlhausen. København: Musikhistorisk Museum.
- Nielsen, Aa N. (1989) Et tilbageblik – interview med musikerapeut Søren Mühlhausen. *Musik & Terapi* 16(2).
- Mühlhausen, S. (1996) *Danmarkstur med rød glasur* : nodehæfte / sat i musik af Søren Mühlhausen; tekst: Nils Hartmann; tegninger: Dorte Karrebæk. Kbh.: Gyldendal.